

ERNYES MIHÁLY

Nyomozás a polgári kor hajnalán

A Pécs-Baranyában történt emberéletet kioltó bűncselekmények, néhány jogtudós/jogi szakíró munkái és természetesen hatályos jogi normák alapulvételeivel törekszem bemutatni a címben megfogalmazott témakört. Az ugyancsak a címben jelölt időszakon a kiegyezés utáni megközelítőleg évtizednyi időtartamot értem, jelezve, hogy néhány gondolat erejéig visszanyúlok az októberi diplomáig. Nem kívánok részleteiben, mélységeiben foglalkozni elméleti kérdésekkel, azokat csupán a bemutatáshoz szükséges mértékig érintem.

Levéltári források

A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában (MNLBaML) viszonylagos bőségben lelhető fel a kiegyezés utáni időszak Pécs-Baranya bünyefenyítő gyakorlatába betekintést engedő törvényszéki iratanyag. Többnyire a bírósági ítéletek őrzik a bűnesetekre vonatkozó adatokat, ennek következtében – az ügyiratok hiányosságai miatt – számos információ rejtve marad az érdeklődő előtt. Ez tetten érhető a büntetőperек előkészítő szakaszában végzett nyomozások és vizsgálatok esetében is. Az emberi élet kioltásával végződő bűntények aktái azonban így is alkalmasak bizonyos körülmények bemutatására, ismeretek szerzésére, gyakorlati kérdések, részterületek érintésére.

Pécs város visszaállított törvényszék 1869 és 1871 közötti és a Pécsi Királyi Törvényszék¹ 1872 és 1876 közötti, átnézett irataiból huszonegy olyan akta található, amelyekben az elkövetett bűncselekményekkel emberélet kioltására került sor. A vádlevelekben tett indítványok szerint három eset rablógyilkosság volt, öt rokongyilkosság, négy gyermekgyilkosság, illetve gyermekölés, hét gyilkosság, egy vétkes emberölés, egy verekedés közti em-

¹ Az októberi diploma kiadása után 1871 végéig működött Pécs (szabad királyi) város (visszaállított) törvényszéke (bíró, tanácsnokok, jegyző, tiszti ügyész) és Baranya Megye Fenyítő Törvényszéke (alispán, táblabírók, szolgabíró, esküdt, jegyző, tiszti ügyész). 1872. január 1-jétől, az 1871:XXXI. tc. rendelkezése alapján, a 39. számú elsőfolyamodású törvényszék a Pécsi Királyi Törvényszék lett, ahová a megszűnő városi és a megyei törvényszék áttette a folyamatban lévő ügyeket. A levéltár az addigi városi iratokat külön kezeli, az időhatáron átnyúló akták a Pécsi Királyi Törvényszék iratállományába kerültek.

berölés. Három ügyirat teljes anyagot tartalmaz, három majdnem teljes, a többi akta csak bírói ítéletekből áll. Ismeretlen tettes ellen indult kilenc eljárás, ezek folyamán felderítették az elkövetőket egy napon belül két; két napon belül három; három napon belül egy; tizenegy napon belül egy; tizenöt napon belül két esetben. Tizennyolc ügyben huszonhatan voltak letartóztatásban, illetve vizsgálati fogságban.² Az elsőfolyamodású bíróság elé került egy hónapon belül két; két hónap után négy; hat hónap elteltével kilenc; egy év múlva három; tizennyolc hónap után két; öt évvel később egy ügy.

A közvédlő³ minden gyilkosság⁴ elkövetőjére halálbüntetés kiszabását kérte. Az eljáró törvényszék négy ügyben négy embert ítél halálra.⁵ Őt alkalommal került sor, többnyire a felsőbb bíróságok által, pótnyomozás, illetve pótvizsgálat elrendelésére.

Szakirodalom

A korabeli szakirodalom négy kiemelkedő alakjának munkái nyújtottak segítséget e tanulmány elkészítéséhez.

Rendkívüli jelentőséggel bírt *Pauler Tivadar* (1816–1886) jogtudós, politikus három kiadást megélt, először 1864-ben megjelent, *Büntetőjogtan* című kétkötetes könyve. A szerző e művét a *Birodalmi Törvénylap* által hordozott német elméletre, az ausztriai büntetőtörvényre, az ausztriai büntető perrend-

² A letartóztatás (előleges/előzetes letartóztatás) és a vizsgálati fogság megkülönböztetéséről lásd Kassay Adolf: Magyar büntető törvények s bűnvádi eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint. Sierer Henrik Könyvnyomdája, Pozsony, 1862, 87–88. o.; Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Harmadik kiadás. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1872–1873, II. kötet 392–396. o.; Székács Ferenc: A magyar büntető-eljárás kézikönyve. Franklin Társulat, Budapest, 1881, 25–30. o.; Sárga könyv. Ideiglenes eljárási szabályzat. 20–29., 45–46. §. A felsorolt szerzők kellően utalnak az 1872 előtti szabályozásokra és az *ideiglenes eljárási szabályzat* rendelkezéseire is.

³ Közvédlő 1872-ig, aki felperesként a fenyítő törvényszéki ügyet a bíró elé terjesztette. Rendszerint az ítélő törvényszék tisztái (fő/al) ügyésze. 1872. január 1-jétől a királyi ügyész/alügyész. 1871:XXXIII. tc. 17. §

⁴ Gyilkosságot követ el, aki embertársát megfontolt szándékkal, megdöntött elítéltséggel, életétől jogellenesen megfosztja. Szántsándékos gyilkosok „*a mely emberek, eltökélt szándékkal követnek el emberölést*”. 1486:LI. tc. Szándékos és előre eltökélt emberölést követnek el „*a mely emberek, eltökélt szándékkal követnek el emberölést*”. 1492:LXXXII. tc. Hármaskönyv, II. 44., 46., 54.; Pauler Tivadar: i. m. 122. o. „*Törvényeink szerint az ki embertársát megfontolt szándékkal, megdöntött elítéltséggel, életétől jogellenesen megfosztja, gyilkosság büntetést követi el. Minősített a gyilkosság, ha a rokonon, mint jelen esetben, a legelvetemültebb gonoszság kifolyásaként édesatyján hajtatik végre.*” Pécsi Királyi Törvényszék 1875/V.21. büntető irata, 1650.bünt./1875. sz. ítélet indokolása.

⁵ A végigkövethető ügyekben részben a Kúria enyhébb ítéletet hozott, részben az uralkodó kegyelmet gyakorolt.

tartásra, a hatályos magyar törvényekre és miniszteri rendeletekre, az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályokra*, a magyar büntetőbírói gyakorlatra, az 1843. évi magyar büntető törvényjavaslatra alapozta és kiegészítette az *Ideiglenes eljárási szabályzat* rendelkezéseivel. Alkotása olyan sikeressé vált, hogy alkalmazták tananyagként, jogszabályként, magyarázó jegyzetként, és a bírói gyakorlat is elfogadta.⁶

Az érdemes munkák között szerepeltetendő az 1836-ban Budán kiadott, *Szlemenics Pál* (1783–1856) által készített *Magyar fenyítő törvény* című összefoglalás, amely sokáig az egyetlen magyar nyelvű kézikönyv volt a témakörben. Szlemenics a Magyar Tudományos Akadémia első jogász tagjaként egyik megteremtője volt a magyar nyelvű jogtudománynak. E művének javított és bővített ötödik kiadása Pesten látott napvilágot 1872-ben, halála után tizenhat évvel. Utóbbi szerkesztője bedolgozta az országbírói szabályelveket, az első kiadás utáni törvényeket, a kibocsátott uralkodói és miniszteri rendeleteket, illetve az általuk bekövetkezett módosulásokat, az 1843. évi büntető törvényjavaslatot, valamint az *Ideiglenes eljárási szabályzatot*.⁷

1862-ben, Pozsonyban hagyta el a nyomdát *Kassay Adolf* (1828–1903) ügyvéd, jogi szakíró *Magyar büntető törvények s bűnvádi eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint* című műve. E könyv 132 oldal terjedelemben foglalja össze a büntető anyagi jogi és a büntető alaki jogi rendelkezéseket.

1881-ben szintén könyv formájában jelent meg *Székács Ferenc* (1844–1901) bíró, jogi szakíró *A magyar büntetőeljárás kézikönyve* című műve, amelyben a szerző többes cél elérését tűzte ki. Részben gyakorlati segítséget nyújtani az ifjú jogászoknak, részben anyagot szolgáltatni a büntetőeljárás kodifikációjához. Úgy gondolta, a kiadást megelőző tíz év a büntetőítélkezés terén elégséges tapasztalatot halmozott fel, ezek közreadása, a törvénykezés késedelmessége miatt, hiánypótló. Erőteljesen utalt arra, hogy az *Ideiglenes eljárási szabályzat* komoly megállapodottságra vezette a gyakorlatot.

Jogszabályok

A kiegyezéssel a polgári államszervezet kiépítésének lehetősége mellett megnyílt az út a magyar jog, így a magyar büntetőjog fejlődését célzó változásai

⁶ Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Első kiadás. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1864

⁷ Szlemenics Pál: Magyar Fenyítő Törvénykönyve. Ötödik, bővített kiadás. Heckenast Gusztáv, Pest, 1872

előtt is. E körben a mérőköveket jelentő jogszabályok megalkotása elkezdődött ugyan a jelölt történelmi eseménnyel, a feladat nagysága s ebből fakadóan a végrehajtás azonban időt is követelt magának. Kezdetben vissza kellett térni az 1848 előtti szabályokhoz és kodifikációs kísérletekhez, míg nem hatályba léptek a büntető anyagi és büntetőeljárás szabályokról szóló törvények. A XIX. század utolsó harmada számos jelentős döntés születésének és kiterjedésének adott teret fontos jogszabályok általi megjelenítéssel, illetve azok alkalmazásával. A gazdasági fejlődést közben beárnyékolta a bécsi tőzsdekrachhal 1873 tavaszán kezdődő válság, amely a társadalom minden területén éreztette hatását.

A *Ferenc József* által 1860-ban kiadott *októberi diploma* nyomán Magyarországon visszaállt az 1848 előtti intézményrendszer. A felszínre kerülő jogalkalmazási nehézségek leküzdését célozva, október 2-án az uralkodó összehívta az 1861. január 23-tól március 4-ig ülésező Országbírói Értekezletet. A tizenharc ülés folyományaképp megszületett az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok*, amelyet a július 23-án tartott kúriai ülés, eltérő alkotmányos rendelkezésig, zsinórmértékül fogadott el.⁸ Ezzel befejeződött a visszatérés a kodifikálatlan régi magyar büntetőjoghoz, alapvetően a *Hármaskönyvhöz*, amelyet érintően két jelentős változás történt. Nevezetesen annak kimondása, hogy nemes és nem nemes között többé különbség nem lehet, továbbá testi büntetés büntetteknel egyáltalán nem alkalmazható.⁹

A bűnvádi eljárás a szokásjogon alapult, és a legmélyebb kútfő, amelyből szabályaira vonatkozóan meríteni lehetett, a törvénykezési gyakorlat volt s néhány évtizedig az is maradt.¹⁰

A modern állam jogrendszerének és igazságszolgáltatásának a megteremtése szempontjából alapvető jelentőségű volt a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk¹¹, amely államosította a bírászkodást, s elválasztotta az igazságszolgáltatást és a közigazgatást. Kimondta, hogy „*az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik*” és e hatóságok „*egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak*”. A közigazgatási jogszabályok közül nagy jelentőséggel bírt a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk, annak ellenére hogy Buda és Pest beligazgatási kérdéseire nem vonatkozott.

⁸ Ráth György: Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. Első kötet. Landerer és Heckenast, Pest, 1861

⁹ OÉ II. 2-3. §

¹⁰ Székács Ferenc: i. m. 12. o.

¹¹ Kihirdetve 1869. július 15-én; 2000 óta a bíróságok napja.

Az 1871. évi XXXI. törvénycikk az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szólt, alapvetően szervezeti, illetékességi és hatásköri rendelkezéseket tartalmaz.

A királyi ügyészségről szólt az 1871. évi XXXIII. törvénycikk¹², amelynek első szakasza szerint „Az igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeit a jelen törvény által meghatározott ügyekben a királyi ügyészség képviseli”. A bíróságoktól független szervezet az igazságügy-miniszter közvetlen alárendeltségében működött, tagjait pályázat után, a király nevezte ki.

1874-től az ország bíróságainál és hatóságainál ügyvédként olyan jogászok járhattak el, akik megfeleltek az ügyvédi rendtartás tárgyában hozott 1874. évi XXXIV. törvénycikk rendelkezéseinek.

A büntetőjog területén fontos rendelkezéseket hozott az 1871. évi LII. törvénycikk¹³ a büntetőtörvényekről és némely intézkedésekről. E szerint a „testi fenyték” semmilyen büntetésként sem alkalmazható, megszűnik a bilincs büntetésként való használata, továbbá „eltöröltetik a vérdíj”.¹⁴

A büntetőeljárást az előzőeken túl az 1872-ben miniszteri rendelettel kiadott *Ideiglenes eljárási szabályzat* szabályozta.¹⁵

Megjegyzendő, hogy 1854-től az osztrák büntető perrendtartás lépett hatályba, amelynek befolyása a régi magyar joghoz történő visszatérés után is érzékelhető volt.

12 Kihirdetve 1871. június 10-én; 1991 óta az ügyészség napja. A bíróságokról és az ügyészségről szóló úgynevezett szervezeti törvények 1872. január 1-jén léptek hatályba.

13 Bécs, 1871. december 21.

14 Baranya Megye Fenyítő Törvényszéke 1871. november 13-án vádlottat vérdíj megfizetésére is marasztalta. A Pesti Királyi Ítéletábla 1872. február 22-én az ítéletet helybenhagyta. A Kúria 1872. április 10-én hozott döntésében kimondta, hogy „A Pesti Ítéletábla ítélete az 1871. évi LII. t.c. 7-dik §-a által időközben eltörölt vérdíj elhagyásával, többiben a felhívott indokoknál fogva helyben hagyatik”. Kettős változást tükröz. Átvett úgy a megyei törvényszéktől a királyi törvényszékhez került, az időközben eltörölt vérdíjat elhagyták. Igaz, a vérdíj eltörlését a királyi ítéletábla nem észrevételezte. MNLBaML 1872/V.344.

15 Előzményét Bittó István igazságügy-miniszter felkérésére a Csemege Károly által elkészített A királyi törvényszékek illetékességéhez tartozó bűnvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról szóló törvényjavaslat jelentette. A tervezetet a miniszter 1872. március 6-án a képviselőházhoz benyújtotta, azonban elfogadására nem került sor, mivel az országgyűlés feloszlott. Az anyag miniszteri kóriratként – Finkey Ferenc (Finkey Ferenc: A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914. Sárospatak, 1948. A jogászok a Kultúráért Alapítvány kiadmánya, 2000) szerint Pauler Tivadar által kiadva – szolgált útmutatóként huszonnyolc éven át, a büntető perrendtartásról szóló törvény megszületéséig. Ez a 122 paragrafusból álló negyvenhét oldalas Ideiglenes eljárási szabályzat (az ideiglenes bűnvádi eljárásról szóló törvényjavaslat) a kiadvány borítójának színe után Sárga könyv néven vált ismertté, s mint szokásjogi forrás lett eljárási kódexszé.

Előkészítő szakasz

A büntető felelősségre vonás folyamának egyes elnevezései, illetve azok változásai a szabályozások következtében némiképp eltérők. Az 1869-es év a bíróságok államosításával, az 1872-es esztendő, az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló törvénnyel, majd az *Ideiglenes eljárási szabályzattal* a tartalmi változások mellett határvonalat is húzott az előkészítő szakaszt jelentő kifejezések között. E körben a nyomozás-vizsgálat, előnyomozás-elővizsgálat szavak kapcsolódásai és használatuk keltik fel a figyelmet.

A büntető anyagi és eljárásjogi jogalkotás több nekirugaszkodással haladt simának nem nevezhető útján, míg elérte a változásokban áttörést hozó 1878. évi V. törvénycikket, a magyar büntető törvénykönyvet a büntettekéről és vétségekről, valamint a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikket.

„Azon törvényes rend és mód, melynél fogva a bűntények kinyomoztatnak, elítéltetnek, és az ítélet által kitűzött büntetések végrehajtatnak, büntetőeljárásnak, a bűntények kinyomozására adott nyilvános hatalom pedig büntető törvényszéknek nevezetük.” A vizsgálat kétféle: 1. Általános, ami irányul mind a bűntény, mind az elkövető személyének kivizsgálására. Ekkor még nincs személy, aki gyanúba vehető. 2. Különös, midőn valamely gyanúban lévő személy ellen intézik.¹⁶

Szlemenics szerint a fenyítő vizsgálat vagy nyomozás az a bírói tétel, amelynél fogva a fenyítőbíróság a büntettet és annak szerzőjét kinyomozni iparkodik. Lehet általános és bizonyos személy ellen intézett.¹⁷

Az általános vizsgálat a tárgyi, a különös az alanyi tényálladék¹⁸ kiderítésére irányult. Később megkülönböztették az előnyomozást, amely a tárgyi tényálladék, és a rendes vizsgálatot, amely kizárólag az alanyi tényálladék kiderítését szolgálta.¹⁹

Pauler az előkészítő szakaszban teljesítendő elővizsgálatról²⁰, illetve vizsgálatról²¹ csekély eltéréssel ugyanazt írta, nevezetesen hogy alattuk „a bün-

¹⁶ Kassay Adolf: i. m. 82. o.

¹⁷ Szlemenics Pál: i. m. 213. o.

¹⁸ A vizsgált időszakban a tárgyi tényálladék és az alanyi tényálladék kifejezések voltak használatosak és csak a századforduló közeledtével honosodott meg a helyes meghatározás, azaz a tényálladék tárgyi elemei és a tényálladék alanyi elemei formulák.

¹⁹ Székács Ferenc: i. m. 12. o.

²⁰ A tárgyi tényálladéokra vonatkozó általános vizsgálatot 1864-ben szorosabb értelemben vett elővizsgálatnak nevezte. Pauler Tivadar (1864): i. m. 324. o.

²¹ A tárgyi tényálladéokra vonatkozó általános vizsgálatot 1873-ban szorosabb értelemben vett elővizsgálatnak, előnyomozásnak nevezte. Pauler Tivadar (1872): i. m. 358. o.

ettek perbeli tárgyalására szükségelt adatok kinyomozása és egybegyűjtése értetik. Mint a büntető per anyagi előkészítése, a tényálladék megállapítására, a tettes és társai felfedezésére, a tett minden nyomós körülményei kipuhatólására terjed, és ily értelemben magában foglalja” az általános és a különös vizsgálatot.²² Álláspontja szerint utóbbiak között elméletileg megvonható határvonal, de számos esetben nem tartható fenn. Például az önfeljelentő esetében, vagy amikor a tárgyi tényálladék csak bizonyos személy elleni intézkedéssel – házkutatás által – állapítható meg.

A nyomozást, vizsgálatot végzők köre is változást mutat az érintett időpontoktól kezdve. Megyékben korábban nyomozást/vizsgálatot folytattak a szolgabírák, az esküdtek és a tiszti ügyész. Halasztást nem tűrő esetben, főként ha a késedelem veszéllyel járt, helybeli előjárók, mezei biztosok is végeztek előnyomozási cselekményeket, amelyekről az illetékes szolgabíró a felvett jegyzőkönyv betérjesztésével értesíteni tartoztak. Elővizsgálati cselekmények elvégzése céljából csendbiztosokat esküdti ranggal is felruházhattak.²³ A szolgabírák mindkét időszakban végeztek nyomozást. 1872 előtt együttesen rendőri és bírói teendőket is elláttak, a változás után bűnügyi nyomozásokban a tevékenységük rendőri cselekménnyé vált.

Szabad királyi városokban a kapitány (1870-től rendőrkapitány), a tiszti ügyészek, egyes bírósági tagok hajtottak végre előnyomozásokat, elővizsgálatokat.

1872-től az előkészítő szakasz „szabályozott” főszereplőjeként jelent meg a vizsgálóbíró. Már korábban is használták e kifejezést, és a kiküldött vizsgáló bizottság/bíróság formákat is.

Vizsgálóbírákat, rendszerint a törvényszéki bírák sorából, csekélyebb fontosságú esetekben a jegyzők közül, a törvényszék elnöke nevezett ki. A járásbíróságok teljesítették a büntetővizsgálatot a járásukon belül felmerülő azon bűnügyekben, amelyek a törvényszék hatásköréhez tartoztak, ha a törvényszék e bűnvizsgálatok vezetését saját vizsgálóbíróra nem bízta.²⁴

²² Nyomoz: 1. Bűncselekmény tettesét, körülményeit felderíteni igyekszik; 2. Valami után kutat. Nyomozás: Az az eljárás, amellyel valamely (bűn-) ügyben nyomoznak. Keresés, kutatás. Magyar értelmező kéziszótár. Második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 1022. o.; Vizsgál: 1. Alaposan, részletesen megnéz, figyel. Alaposan tanulmányoz valamit, hogy mivoltáról, állapotáról tudomást szerezzen. Vizsgálat: 1. Az a cselekvés, hogy valamit (valakit) vizsgálnak. Nyomozás adatainak felülvizsgálata a tárgyalás előkészítésekor. Uo. 1517. o.

²³ Kitérő példája a nyomozó csendbiztosoknak Osváth Pál sárréti csendbiztos, aki e posztot 1859-től 1882-ig töltötte be. Ebbéli tevékenységéről a Közbiztonságunk múltja és pandur korom emlékei (Fritz Armin, Budapest, 1905) című könyvében írt gazdag részletességgel.

²⁴ 1871:XXXI. tc. 6., 16. §

Az előnyomozások jelentős közreműködői voltak a közbiztonsági tisztviselők és a közbiztonsági közegek, akik kötelesek voltak a helyszínt, változatlan fenntartása mellett, biztosítani; az elkövetőt szökés veszélye esetén elfogni, előállítani; három nap után, ha vizsgálóbíró nem jelent meg, a járásbíró elé állítani; a tanúkat felkutatni és előrendelni; vizsgálóbíró megjelenése esetén rendelkezéseit teljesíteni. Az előnyomozásról vezetett jegyzőkönyvbe az eljárás idején felmerülő s a vizsgálatra vonatkozó minden körülményt pontosan rögzíteni kellett. A közbiztonsági tisztviselők által tett előnyomozás mind a lényeg, mind az alak tekintetében a vizsgálóbíró által megbírálandó, szűkség esetében kiegészítendő, illetve ismétlendő volt. A büntett elkövetésén kapott egyént bárki elfoghatta, az elfogó azonban köteles volt őt haladéktalanul a legközelebbi község előjáróságának vagy közbiztonsági közegnek átadni.²⁵ Az ügyész előnyomozások megtételére a közbiztonsági közegeket megkereshette, ők a megkereséseket a bírói felelősség terhe alatt teljesíteni tartoztak.²⁶

Pécs-Baranya közbiztonsági közegei

Baranya megye hét járásra – pécsi, baranyavári (dárdai székhely), mohácsi, pécsváradi, hegyháti (sásdi székhely), siklósi, szentlőrinci – és Pécs szabad királyi városra tagozódott. A 438 lakhelyként nyilvántartott településen 45 952 házban 285 506 lakos élt. A székhelyen, Pécsen, 2969 házban 23 863-an laktak, nemzetiségüket tekintve magyarok, németek és horvátok. A városban állomásozott hozzávetőlegesen 1400 főnyi katonaság.²⁷

A megyei közbiztonsági közegek szolgálati utasítása²⁸ szerint a közbiztonsági személyzet csendbiztosokból, pandúrkáplárokból és közpandúrokból állt, közvetlenül a megyei első alispán alárendeltségében.²⁹ A járásokban alkalmazott pandúrkáplárok és közpandúrok a járásbeli főszolgabíró rendelkezése alatt álltak. Kötelesek voltak a közigazgatás és az igazságszolgáltatás

²⁵ Hármaskönyv II. 32. cím; Sárga könyv 19–41. §.

²⁶ 1871-XXXIII. tc. 21. §

²⁷ A Magyar Korona országainak helységnévtára. Athenaeum, Budapest, 1873

²⁸ Baranya vármegye részéről 1868. évi október hó 5-én folytatólag tartott bizottmányi közgyűlés 1862. sz. a. kelt határozatával a megyei közbiztonsági közegek számára megállapított szolgálati utasítás. Nyomtatott ifj. Madarász E. Gyorssajtóján, Pécs, 1868, 8. o. Ugyanekkor fegyvelmi szabályokat is megállapítottak. 7. o.

²⁹ A vármegyei létszám 1869-ben három csendbiztosból és száztizenhárom gyalogpandúrból állt. A járásokban egy-egy pandúrkáplár vezetésével tíz-tizenöt közpandúr teljesített szolgálatot, két-két járásonként csendbiztos parancsnoksága alatt. Fegyveres személyek voltak még a börtönőrök, egy főispáni és négy irodai huszár, három központi és hét járási tiszti csatlós.

körül a fölöttes járásbeli tisztviselő utasítását végrehajtani. Egyebek között fő teendőik között szerepelt: az önmaga által észlelt vagy tudtára adott eseteket a járásbeli tisztviselőnek bejelenteni s a tetteseket szorgosan nyomozni; a tetten ért gonosztevőket, rablókat, gyilkosokat, gyújtogatókat, csalókat, tolvajokat, az erdőkárosítókat, a jogosulatlanul fegyverrel járókat, a kóborlókat és egyébként gyanús, magukat igazolni nem tudó személyeket befogni, illetve letartóztatni; a hatóságok által körözött személyekre és tárgyra figyelemmel lenni.

A lopások és rablások meggátlására, bekövetkezésük esetén nyomban történő nyomozására, a tettesek üldözésére, minden állomásnál legalább két pandúr, egyik kijelölt őrzetető, a kiszabott körben cirkálni volt köteles. Ha az őrzetető lappangó csavargókról vagy fegyveres rablókról értesült, nyomban üldözőbe vette őket, és az őt kiküldő, valamint a legközelebbi pandúrállomást értesítette, akkor is, ha az a szomszéd járásban vagy megyében volt.

Magánházban történő kutatásra járásbeli tisztviselő különös megbízása folytán voltak jogosultak, és a házkutatás az illető község bírása vagy egyik esküdtje jelenlétében történhetett. Kivétel volt ez alól, ha a lakók életének, vagyonának megóvása szükségessé tette, vagy a házba szökött gonosztevőt üldöztek.

A fegyelmi szabályzat szerint az elfogott rablót vagy tolvajt megkötözve, a legközelebbi községi bírósághoz kellett vinni s ott átkutatni. A nála talált pénzt, fegyvert, lopott tárgyat az előjáróság jelenlétében el kellett venni, arról az előjáróság tartozott a községi pecsét alatt jegyzőkönyvet felvenni. Az elfogottnál talált dolgokat vele együtt a vizsgálóbírónak kellett átadni. A szolgálati utasítás nagymértékben tükrözte a vármegye királyi biztosa által négy évvel korábban kiadott utasítás rendelkezéseit.³⁰

Végeztek továbbá közbiztonsági tevékenységet a községi rendőrségek tagjai is.

Pécs szabad királyi városban önkormányzati rendőrség³¹ működött. A város hatóságának gyakorlói között szerepelt a községi bíróság és a rendőrség vezetője is. A városkapitány, majd rendőrkapitány feladatai között feltüntették a bűntények megakadályozását, azok elkövetőinek nyomozását, az elővizsgálatok teljesítését és az illetékes helyre való feljelentését.

30 Szolgálati utasítás a Baranyamegyei csendbiztosok, s a közbiztonsági közegek (pandúrok) számára, 295.eln. szám alatt, 1864. március 1-jén. A megyei pandúrságról részletesen lásd Ernyes Mihály: Baranyai rendőrségek. Teromo Bt., Pécs, 2004

31 1870-ben a rendőrkapitány alárendeltségében szolgált három rendőri főbiztos, két rendőri fogalmazó, három rendőri albiztos, egy őrmester, két káplár és harmincnégy közrendőr. Az önkormányzati rendőrségről bővebben lásd Ernyes Mihály: Pécs város rendőrsége. Teromo Bt., Pécs, 2003

Fogva tartás

A rendőrség a tetten ért elkövető elfogásán kívüli esetben is előzetes fogságba helyezhette a vádlottat, de arról a bírósághoz haladéktalanul jelentést kellett tennie, a foglyot pedig három napon belül oda átkísérni. A vizsgálóbíró döntött a letartóztatásról.³² Ha nem követte vizsgálati fogság³³, nyolc nap elteltével a törvényszékhez volt köteles fordulni a letartóztatás fenntartása érdekében, amit szükség esetén nyolcnaponként ismételni kellett. Letartóztatás/előzetes letartóztatás esetén a gyanúokok még nem elég nyomatékosak a vizsgálati fogság elrendeléséhez. Utóbbi esetében két okba tömöríthetők a feltételek: 1. a vizsgálat megghiúsításának a veszélye; és 2. a szökés veszélye.

A fogágba helyezéskor az őrizetes ruházatát átvizsgálták, különös figyelemmel a szökést elősegítő tárgyakra, eszközökre – pénz, fegyver, egyéb –, a személyleírását rögzítették, hogy esetleges szökése esetén elfogatása érdekében körlevelet bocsáthassanak ki.³⁴ A fogva tartás lehetőségét megalapozó bűncselekményi kört számos törvényhely tartalmazza.³⁵

A fogva tartásról értesíteni kellett hadkötelezettség vonatkozásában az illetékes katonaságot, nagyobb szolgáltatóknál dolgozók vagy állami tisztséget betöltők esetében az elöljárót, a munka folyamatosságának biztosítása érdekében.³⁶

³² Sárga könyv 25. §

³³ A vizsgálati fogság elrendelésének okai: a) Ha az elkövetett bűntett, vagy amivel a terhelt vádolják a fennálló törvények szerint halállal vagy a gyakorlat szerint legalább ötévi börtönnel büntetendő; b) Ha a vádolt intézkedései után annak megszökési szándéka alaposan vélelmezhető; c) Ha a vádolt nem bír állandó lakással; d) Ha alaposan lehet tartani attól, hogy szabad lábán hagyása esetében a bűntett nyomait elhárítja vagy a vizsgálat eredményét a büntársakkal, bűnrészesekkel, segélyezőkkel, orgazdákcal, úgy a tanukkal való összebeszélés által megghiúsítja, úgyszintén, ha veszélyes fenyegetései folytán alaposan lehet tartani, vagy egyéb adatokból kitűnnék, hogy szabad lábán hagyása esetében, más büntetett követne el. A vizsgálati fogság elrendelése írásba foglalt határozatban mondandó ki. Sárga könyv 45–46. §

³⁴ Kassay Adolf: i. m. 84. o.; Székács Ferenc: i. m. 34. o.

³⁵ Pauler felsorolása szerint „a közbátorság érdekében foganatosítható letartóztatások alapjául szolgálhatnak a következők: a) kik felségárulás vagy felségérintés vádjá alatt állnak azok börtöntükből idézettek (1715. 7. 1723. 5.) b) kik súlyosabb büntett elkövetésén: gyilkosságon, gyújtogatáson, tolvajszágon, rablásra, rablógyilkosságon, erőszakos házasságtörésen éretnek, vagy folytonos üzésben elfogatnak (HK: I.8. III.20. 1723. 5.) c) szökevény katonák (1598. 31. 1601. 13.) d) számadással tartozó tisztek és szolgák, kik ebbeli kötelezettségük mulasztásával szökni készülnek (1435. 6. 1471. 2. 1486. 33. 1554. 20. 1622. 65. 1723. 65.), e) kőborok, tudvalevő büntetettek és társaik, kik lakásukon kívül alig bírnak egyéb jószággal (HK: II.68. 1655. 38. 1687. 14.) f) mezei kártevők ugyanazon feltétel alatt, vagy ha tetten kapva vagy folytonos üldöztetésben elérve, zálogot nem adnak (1840. 9. §. 17. 22.) g) váltóhamisítók (1844. 6. §. 28.) h) csalárd vagy vétkes vagyonbukottak, ha elsőköszűktől tarthatni 1844. 7. §. 5.) végre i) kik törvényesen megidézve a bíróság előtt meg nem jelennek (1563. 48. 1625. 13.)”. Pauler Tivadar (1873): i. m. 392. o.

³⁶ 1863. március 30. 4522. sz. udvari rendelet. Az 1864. június 18-ai 49074. számú helytartótanácsi intézkedés szerint vaspályatársulat esetén elöljáró az állomásfőnök.

Vizsgálati és bizonyítási eszközök, bizonyítékok

A felhozott szakirodalmi szerzők némiképp eltérően közelítették meg az igénybe vehető eszközöket, illetve a felhasználható bizonyítékokat, az *Ideiglenes eljárási szabályzat* pedig azt tudatosította, hogy a bizonyítékok bizonyító erejét a bíróság állapítja meg.³⁷

Szlemenics szerint a fenyítő vizsgálat eszközei: a bírói szemle; a házkutatás; rab- és tanúvallatás; szükség esetén szembesítés. A rendszerinti bizonyítékok a rab vallomástétele, a tanúvallomások és a büntett gyanújelek, a rendkívüliek büntetőügyek vonatkozásában megszűntek. A gyanújelek olyan körülmények, amelyekből a büntett szerzőjét gyanítani lehet, vagy legalább gyanítani szokás. A való gyanújelek valóságos és alapos összefüggést mutatnak a büntettel és annak szerzőjével. A félszeg gyanújeleknek (álomlátás, jóslás) nincs közük a büntetthez, nincs bizonyító erejük. A segéd gyanújeleknek (gonosztevővel társalgás, elpirulás, hasonló büntettségben részvétel) csekély bizonyító erejük lehet.³⁸

Pauler bizonyítási eszközökként sorolta fel a bírói szemlé; az önvallomást; a tanúkat; az okiratokat; a bűnjelenségeket vagy gyanúokokat. Kitért arra is, hogy hajdan alkalmazták az istenítéletet; a kínvallatást; az ijesztgetést; az eskütársakat; a tisztítóesküt, amelyek igazságtalansága és célszerűtlensége azonban általában elismert volt, s többségük tiltottá is vált. Miután a vádlottak bűnösségét vagy büntelenségét sok esetben közvetlen bizonyítás útján nem lehet kideríteni, a bűnjelenségek fontossága és szükségessége kétségtelen. Közéjük tartozók a büntetthez ingerlő okok (harag, bosszú, szerelem, és a tettből várható előnyök); a büntetthez mutató hajlam (hasonló büntény korábbi elkövetése, másoknak arra csábítása); a bűnözési akarat nyilvánítása (tudakozódás, fenyegetés, eszközbeszerzés); feltűnő viselkedés (öltözet, előkészület, kísérlet); valaki jelenléte az elkövetés helyszínén, annak időpontjában; dolgainak ott találása; olyan eszköz birtoklása, amellyel a büntettet elkövették; hasonlatosság a sértett vagy tanú által adott személyleíráshoz. Az utólagos jelenségek pedig büntetthez utaló jelek, változások (sebek, véres foltok, szennyeződések); sértett tárgyainak birtoklása; büntett nyomainak megsemmisítése; szokás, rejtőzködés; törvényszéken kívüli beismerés; tanúk és a sértett hitelesített vallomása. A mentő vagy ellenjelenségek a vádlott jó hírneve; bűnözési indokának hiánya; visszatartó okok léte; távollét a büntett he-

³⁷ Sárka könyv 6. §

³⁸ Szlemenics Pál: i. m. 214., 240., 247. o. Utalt a Helytartótanács 1818. december 15-én kelt 34329. számú intézkedésére, amely kimondta, hogy semmi ne hiányozzék, ami a büntett tárgyi tényálladéknak, valamint a bűnösségnek és betudásnak meghatározásához szükséges.

lyétől az elkövetés idején (alibi). Szükséges, hogy a tett és a vádlott személye közötti összefüggésben okszerűen kételkedni ne lehessen. A halálbüntetésre nézve és a rögtönbírói eljárásban közvetlen bizonyíték szükséges.³⁹

A bizonyítékok a végtárgyaláson (a bizonyítási eljárás során) elhangzotakból álltak elő, csakis ezek felhasználásával születhetett meg a bíróság ítélete. Az előnyomozás és a vizsgálat során a bizonyítékoknak a gyűjtése történt meg, felvételére a végtárgyaláson került sor. Bizonyíték felvételére mégis sor kerülhetett olyan esetekben, amelyek a végtárgyaláson nem ismételhetők meg. Ilyenek például a nyomkutatás és a boncolás. Tanúk vonatkozásában olyan kivételes esetekben, amikor tartani lehetett attól, hogy végtárgyalásra a tanú idézése nem lehetséges. Ilyenkor a tanút a vizsgálóbíró előzetesen megeskette. Szükség esetén hitelesítési tárgyalás volt tartható, amelyet általában az ügyész indítványozott.⁴⁰

A pécs-baranyai nyomozás-vizsgálat gyakorlatából

Az előkészítő eljárás során a bizonyítékoknak a gyűjtése történt meg a vizsgálóbíró és a nyomozásban részt vevő rendőri hatóságok által. A büntetőeljárás megindítása alapulhatott a bíró öntapasztalásán⁴¹, tettenérésen, önfeljelentésen, szárnyaló híren⁴², feljelentésen. Névtelen feljelentésekre intézkedni nem kellett⁴³, esetleg büntetetre vonatkozó határozott útmutatás esetén az, annak kipuhatólására adhatott okot.⁴⁴

³⁹ Pauler Tivadar (1873): i. m. 447–449. o.

⁴⁰ A Pécsi Királyi Törvényszék 1873. február 28-án tartott zárt ülésén a vádlottak vallomásait hitelesítette, mivel a vizsgálóbíró ezt kérte. Az ülést vezető elnöknek szóbeli jelentésében elmondta, hogy a vizsgálatot lefolytatta, amelynek eredményeképpen a rablógyilkosság tettesei kipuhathattak. A vallomások előzetes hitelesítése azért szükséges, mert a vármegyei fogház oly hiányos berendezéssel bír, hogy a vádlottakat hosszabb ideig külön elzárni s így az egymással való érintkezéstől megóvni nem lehet. Ekképpen féltő, hogy vádlottak a tettet beismerő vallomásukat összebeszélés folytán vissza fogják vonni. MNLBaM 1873/V.211.

⁴¹ S. Ivo vétkes emberöléssel vádolt, kőkényi lakosokról B. Mátó és B. Stipo 1875. április 17-én Kőkényben közszégyen bizonyítványt írtak alá. Mivel az nem a valóságot tartalmazta, ezért ellenük a Pécsi Királyi Törvényszék bünvádi előnyomozást rendelt el az elsőfokú ítéletében. „Beismerték, hogy tudták, vádlott büntetve volt, minthogy a beperesített és általuk aláírt erkölcsi bizonyítványban, annak ellenkezője állítatik, ellenük hamis okirat kiállítása miatt bünvádi eljárást kellett elrendelni.” MNLBaM 1875/V.410.

⁴² Közérő eredetűt nyomozni, alaposágát vagy alaptalanságát kikutatni és ahhoz képest az előnyomozás iránt intézkedni kellett. Pauler Tivadar (1873): i. m. 356. o.

⁴³ Az áruklodók jelentsék be saját nevüket, hogy hamis vádaskodás esetére megfelelő büntetésben részesüljenek. Névtelen följelentésre semmit sem kell adni. 1805:V. tc. 1–2. §

⁴⁴ Pauler Tivadar (1873): i. m. 356. o.

Önfeljelentéssel indult *B. Simon* mohácsi lakos ügye.⁴⁵ Nevezett 1871. december 22-én, pénteken este háromnegyed nyolc körül munkából hazaérkezve lakásán találta *Cs. Ivó* mohácsi lakost, akit több baltaütéssel megölt. Tette után a barátjához ment, akinek elmondta cselekedetét, majd a kislányát otthagynya távozott. Jelentkezett a szomszédságban lakó *Kunóvszky Márton* megyei pandúr örvezetőnél, aki őt és feleségét elfogta, az elkövetés eszközét lefoglalta.

Az intézkedéséről készült hivatalos jelentésnek minősített jegyzőkönyvet 23-án reggel *Varga Aladár* esküdt vette fel a Mohácsi Járási Szolgabírósnál. „Reggel 9 órakor *Kunóvszky Márton megyei foglár*⁴⁶ örvezető a bíróság előtt megjelenvén szóval elmondta. Ma éjjel *Cs. Ivó mohácsi lakos B. Simon házában, B. Simon által állítólag, mert Cs. Ivót nejével találta, fejszével agyonvágta. Ennél fogva B. Simont és nejét bezártuk. Állítólag ezen fejszével történt az agyonütés.*”

Önfeladását a bíróság enyhítő körülményként értékelte „*Másodszor odahagyva házát kis gyermekével futott barátjához megvallva neki, hogy Cs. Ivót agyonütötte*”. Barátjának annyit mondott: „*Nagy baj van, agyonütöttem a Horkát.*”

Önmagát jelentette fel *A. Lőrinc*⁴⁷ jakabfalvi lakos, aki 1871. augusztus 12-én, szombaton reggel kilenc óra körül fogadó atyját több fejszeütéssel megölte. Cselekménye után a lakószobát bezárta, és a községi bíróhoz ment. Őt nem találta otthon, ezért azonnal átment Villányba, és ott az esperesnek elmondta tettét, majd vele bement a jegyzőhöz. Neki is elmondta, mit tett, és átadta a lezárt ajtó kulcsát. A jegyző a kulcsot átvette, *A. Lőrincet* pedig letartóztatta. A vizsgálatot *Bauer János* megyei esküdt folytatta le. A tényálladékbán rögzítette egyebek között, hogy „*Folyó év és hó 12-én a villányi jegyzőségétől érkezett hivatalos jelentésben bejelentetett, hogy A. Lőrinc fogadó atyját S. József jakabfalvi lakost meggyilkolta, kérvén vizsgálatot. Ezen jelentés folytán Horvát Mór szolgabíró úr jelenlétében másnap, vagyis augusztus 13-án az orvosi vizsgálat és boncolás, úgy ennek következtében a befogatott illetőleg önként jelentkezett A. Lőrinc gyilkos ellen a bűnvizsgálat megkezdett.*”

Feljelentés alapján indult eljárás *P. János*⁴⁸ ellen, aki 1870. szeptember 12-én, hétfőn 17 óra körül a Szentlőrinc–Pécs út mentén *G. Jánost* olyan súlyo-

⁴⁵ MNLBaML 1872/V.15. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁴⁶ A pandúrokat említették foglároknak is. Kunóvszky tanúkihallgatásakor, december 31-én, önmagát megyei pandúr örvezetőnek nevezte.

⁴⁷ MNLBaML 1872/V.442. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁴⁸ MNLBaML 1872/V.344. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

san bántalmazta, hogy másnap belehalt a sérüléseibe. „*Öt óra tájban Troll Ferenc pécsi kanonok egy félig agyonvert embert talált az országúton és tovább menve egy másik emberrel találkozott, kit a büntettesnek lenni lévén ez irányban azt megszólította. Ki ezen megszólításra azonnal bevallotta, hogy az országúton fekvő embert ő verte le. Troll kanonok ezen embert felvette a kocsiára és Németürögben a községi jegyzőnél letette, átadta.*”

A pécsi járás főszolgabírójához *Brüsztle József* olaszi plébános tett írásban feljelentést 1870. november 5-én *P. Anna*⁴⁹, néhai *W. János* özvegye ellen, aki az előző éjszaka szült gyermekét megölte. „*Múlt éjjel törvénytelen leánygyermeket szült fivére házában, Birjánban, és pedig alattomban kiment az udvarba és ott megszülvén a gyermeket, azt azonnal megölte és szalmába dugta. Fivére észrevén e gonosz személyt kezdette vallatni. Ki végre a sok unszólásra behozta a gyereket holtan. Miután a kisdedet meg kell vizsgálni orvosilag, nehogy a vizsgáló bizottmány, e rossz időben, képtelen legyen kijönni, a megölt gyermeket Pécsre vitetni rendeltem. A nőt pedig néhány nap múlva, midőn felüdüln, méltóztassék Pécsre vitetni és a fenyítő törvényszéknek átadni, mert ez egy istentelen és feslett életű személy.*”

Ismeretlen tettesek által elkövetett rablógyilkosság miatt indult eljárás, mivel 1873. február 11. éjjelén Cineribogádon meggyilkolták és kirabolták *K. Istvánnét*. A támadást túlélő *Sz. Katalin*, a rablók fenyegetése ellenére, felármázta a falszomszéd ház lakásában élő *S. Jánost*, aki meghallgatván a történeteket, nyomban szólt *G. Józsefnek*, majd a falu bírójához sietett.

Megkocogtatta az ablakot és közölte, hogy a néhai református lelkész özvegyét kirabolták s talán meg is ölték. A bíró felöltözött és az áldozatok házához ment. A folyosóablak rongált állapotának észlelésével azonnal meggyőződött a betörés megtörténtéről, a hálószobába belépve pedig látta, hogy ágyában halva fekszik az özvegy papné, *K. Istvánné. Kis Bíró József* községi bíró ezután kikérdezte *Sz. Katalint*, több bútort és ajtót lepecsételtetett, a ház elé az egyházközség segítségével őrséget rendelt, majd jelentést tett a körjegyzőnek.

Február 12-én délelőtt 11 órakor Cineribogádon *Kohárits József* magyarmecskei körjegyző, *Nagy Sámuel* bogádi esküdt és *Bezenkó József* újmindszenti bíró jelenlétében *Kis Bíró József* elmondása alapján nyomozati jegyzőkönyvet vett fel, amelyet soron kívül juttatott el a szolgabíróhoz.

⁴⁹ MNLBaML 1872/V.413. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

Németh Ignác szolgabíró a következő napon mintegy féloldalmi terjedelmű tényálladék leírásával elkészítette a feljelentést, amelyet a Szentlőrinci Királyi Járásbíróság a Pécsi Királyi Ügyészséghez továbbított.⁵⁰

A tényálladék szerint két fő behatolt „a meggyilkolt alvószobájába hol a magasabb egyén a meggyilkolt ágyához lépett, azon suttogó hangon kiejtette szóval »meg kell halnod ma« még az alacsony szűrös, unoka húga ágyához ment és azt fenyegetőzés mellett hallgatásra intette. Az özvegy tiszteletes asszonyt a magas kezével megfojtotta. Később a két rablógyilkos elővén a meggyilkolt feje vánkosa alól a kulcsokat, azokkal mindent felnyitottak és amit, papírt vagy pénzt találtak, magukkal vitték. De elvittek egy bőr női cekkert is, melyben Sz. Katalin szerint egy levélboríték is volt, melyben Kisfaludy István ügyvéd aláírásával, néhány szóval egy küldemény átvétele igazolatik. Ezen borítékban volt tudtával két 1 forintos bankjegy.”

Lobmayer István királyi ügyész február 15-én indítványozta a Pécsi Királyi Törvényszék fenyítő osztályánál a vizsgálóbíró haladéktalan kiküldését. Két nap múlva a törvényszék végzésében – a nyomozás és a szükséges vizsgálat helyszínén történő elvégzésével – különös meghatalmazással a tettesek rögtöni befogására, a korábban számtalan súlyos bünténi elkövetőjét felderítő, rendkívül komoly tapasztalatokkal rendelkező Pilch Antal törvényszéki bíró bízta meg a vizsgálóbírói teendők ellátásával.

A rablógyilkossághoz szorosan kapcsolódott egy szőlőhegyi pincebetörés-sorozat, amelynek nyomozásában is aktív szerepet vállaltak a pandúrok. A vizsgálóbíró által készített tényálladék szerint „Cinderi-Bogádon lakó özvegy K. Istvánnén elkövetett rablógyilkosság tettesei f. é. február 26-án befogtatván, ama vidék lakosai oly meggyőződésre jutottak, hogy a múlt télen az ózdi és szentmártoni hegyen előfordult pincebetörések is ugyanezen büntetés által követték el. Ezen hír folytán a megyei közbiztonsági közegek a nevezett tettesek rendes tartózkodási helyét Krausz mindszeri bérlő szérüs kertjét kutatás alá vévén, ill. egy szalmaboglyában a bűnlekként XIII a-b-ig lefoglalt tárgyakat találták, melyek kárvallottak pincéjéből lettek ellopva.”

Rendőri jelentés⁵¹ alapján indult az eljárás azon kettős gyilkosság ügyében, amelyben a bíróság a tárgyi tényálladék bizonyítását is látta a rendőrbiztos intézkedésében. „A tárgyi tényálladék bizonyította a rendőri jelentés által, mely szerint a helyszínén megjelent biztos a becsukva volt szobaajtó zárát kifeszítettén, látta G. Ferencet az asztaltól négyujjnyi távolságban a gerendá-

⁵⁰ MNLBaML 1873/V.211. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁵¹ MNLBaML 1873/V.658. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

ra és P. József 9 éves fiút a ruhaállványra felakasztva lógni.” A vádlott szőlőjében két alkalommal is végeztek kutatást, amelyben szintén eredményes volt a rendőri közreműködés. „Egy feneketlen hordóban oly ingóságok találtak, melyek a jegyzőkönyv szerint az ott eszközölt első motozás alkalmával még ott nem voltak. Különösen pedig a meggyilkoltnak, munka előtt viselt órája és gyűrűje.”

Az élet és a testi épség elleni bűntények esetében kiemelkedő szerepet töltött be az orvosi közreműködés. Azon haláleseteknél, amelyeknél büntett gyanúja forgott fenn, bírói halottszemlélet kellett tartani, ami állt a holttest megszemléléséből és boncolásából. Kétségen kívül helyezendő volt a holttest azonossága. Ha az ismeretlen volt, leírását nyilvános lapokban közzé kellett tenni. A szemle a külső leírással kezdődött, ez után következett a holttest felnyitása. A látélet folytán szerkesztett véleménynek mindig a tekintetben kellett nyilatkoznia, mi volt a halál legközelebbi oka, és miből származott.⁵² A vizsgált ügyekben a halottszemlélet, illetve a boncolást rövid idő elteltével elvégezték, az orvosi véleményt elkészítették.

A K. Ferenc sérelmére elkövetett emberölés ügyében⁵³ 1869. október 28-án 15 és 16 óra között, a sérülést követően mintegy 12 óra elteltével, végezte el a boncolást dr. Mantlem Ödön, Pécs szabad királyi város főorvosa és dr. Mortány Antal alorvos. „Volt munkás hullája felett, ki állítólag e napon hajnalban fejbe veretett és rá nemsokára meghalt.” A november 2-án keltezett orvosi vélemény szerint „Ezen hulla boncolatából kiviláglík, hogy az egyén valószínűleg egy tompa eszközzel a fejre két ütést kapott, melyek a fejtakarókon keresztül, erőszakos behatások által a csontokat behorpasztották és eltörték. Továbbá ezen ütések rossz következményei törés és repedés alakban a koponya fenekéig terjedvén, részint agyvér torlódás és utána következő érszakadás folytán, részint az állomány és agyhártyákban agy rázat következtében agyhűdést okoztak.”

B. Simon ügyében Cs. Ivó boncolását az elkövetés utáni napon, Keresze Imre szolgabíró felszólítására végezte el a meggyilkolt lakásán dr. Trempacher Mátvás járásorvos és dr. Serly Sándor, Varga Aladár esküdt jelenlétében. Az azonnal elkészített orvosi vélemény szerint „A vizsgált egyén erőszakos halállal múlt ki. Az 1-es számú koponyasértés okvetlenül halálos”.

⁵² Az 1803. május 17-én kelt 11371 sz. helytartótanácsi intézkedés szerint a törvényhatóságoknak, ahol szükségesnek mutatkozik, kötelező az orvosi látélet beszerzése (emberölés, súlyos testi sértés). A hullaszemlére vonatkozóan részletes előírásokat tartalmaz a Helytartótanács által 22985. szám alatt 1864. május 18-án kiadott intézkedés.

⁵³ MNLBaML 1873/V.658. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

P. Anna ügyében a jegyzőkönyv szerint 1870. november 5-én, a szülés napján, Pécssett folyt le a boncolás Pilch Antal megyei esküdt és „több mások” jelenlétében. Előzmény: „*Brüsztle olasz plébános úr ezen gyermekhullát tekintetes Forray főbíró úrhoz ezen jelentéssel küldé be, miszerint ezen gyermek P. Anna által lett volna szülve, megölve és a szalmába elrejtve.*” Dr. Mendl Lajos megyei fogházi és járásorvos november 7-én keltezett véleménye szerint „*Az újszülött gyermek éretten és életképesen született [...] a gyermek élt és lélegzett [...] a halál, fulladás által okozott valószínűleg*”.

Bánffay Simon tiszti főügyész hivatalos megkeresése folytán az orvosi véleményt dr. Visy István megyei II. főorvos felülvizsgálta. Az 1871. szeptember 11-én kiadott felülvizsgálati jelentésében rögzítette „*Hogy ámbár elismerem miként a boncjegyzőkönyv elég gonddal és pontossággal szerkesztetett, mégis a halálnak a jelen esetbeli okának felderítésére elegendő adatokat nem szolgáltatott [...] a tüdőn, légcsőben és szíven oly körülményeket találunk feljegyezve, melyek a fulladás általi halált végképp kirekesztik. Miatán a boncolást végző orvos véleményéből, sem pedig megyei főorvos felülvizsgálati jelentéséből egész határozottan ki nem deríthető vajon a gyermek erőszakos halállal múlt-e ki, ennél fogva, az összes iratot véleményes nyilatkozat adás végett a Pesti Magyar Királyi Egyetem Orvosi Karához felküldeni határozott.*”⁵⁴ A december 21-én keltezett levélre a pesti egyetem 1872. február 29-én válaszolt. Az orvoskari felülvéleményezések tárgyában tartott tizenegyedik rendes ülésen kialakított álláspont szerint az „*elhanyagolt ápolás folytán az elegendő meleg hiányát kell az életerők kimerülése, s így a halál okának tekintenünk*”.

A Sárga könyv rendelkezései szerint: „*Ha gyilkosság vagy emberölés büntetettének gyanúja forog fenn, a hulla az eltemetés előtt szemlélendő meg, és ha idegen kéz által eszközölt erőszakos halál gyanúja a szemle által sem hárítható el, a hulla felboncolandó. Ha pedig az eltemetés után merülne fel az erőszakos kimúlás gyanúja s a tényálladék tisztába hozatala még remélhető, a hulla ismét kiadatandó. A hullaszemlénél a bírón, jegyzőkönyvvezetőn és az orvosokon, illetőleg vegyészeken fölül még két bírósági tanúnak jelenléte is szükséges. A hulla felboncolása nem bízható azon orvosokra, a kik az elhunytat az elhalálozást közvetlenül megelőző betegségekben gyógykezelték; mindazonáltal meghívhatnak a boncoláshoz a végre, hogy a kórfolyamra nézve felvilágosításokat adjanak. Az orvosi véleménynek a halál okát illetőleg*

⁵⁴ Véleményes nyilatkozatadás végett a Pesti Magyar Királyi Egyetem Orvosi Karához fordulni a törvényszékeknek volt hatáskörük.

határozott nyilatkozatot kell tartalmaznia arra nézve: vajon a tudomány szerint bizonyossággal vagy legalább valószínűséggel feltételezhető-e az, hogy a halál a hullán észlelt sértések következménye volt-e?”⁵⁵

Az A. Lőrinc ügyében a boncolási jegyzőkönyv szerint „*Horvát Mór szolgabíró úr által f. é. augusztus hó 12-én felszólítottunk, hogy állítólag A. Lőrinc jakabfalui lakos által S. József ottani lakos agyonütött hulláját boncolnók és halála felett szakértői véleményt adnánk [...] Mely felszólításra a vizsgálat augusztus hó 13-án reggeli 8 és 1/2 óraker tekintetes Horvát Mór szolgabíró úr és a jakabfalui előljáróság jelenlétében teljesített.*” A dr. Trempacher Mátyás járásorvos és dr. Serli Sándor által aláírt orvosi vélemény arról tanúskodik, hogy „*a vizsgált egyén erőszakos halállal múlt ki [...] a sértések valami kemény, tompa, szegletes és súlyos testtel, nagy erővel okozottak [...] a halál oka [...] csontbehorpadások által okozott nyomás, részint az ennek következtében létrejött vérömleny és agyrázkódásban keresendő. Melyeket pontos vizsgálat érvet megfontolás után orvosi tudomány elveivel és meggyőződésünkkel megegyezőnek lenni nevünk aláírásával bizonyítjuk.*”

1873. február 13-án az elhunyt K. Istvánné cinderibogádi házában Pupits György járásorvos, a szolgabíró és a községi előljárók jelenlétében elvégezte a boncolást, amelynek során egyértelmű megállapítást nyert, hogy a 69 éves, sovány testalkatú áldozatot kézzel fojtották meg. Az orvosi véleményben rögzítették, hogy „*Miután a gyilkos az ágyhoz ért, azon ijedve szerencsétlen öregasszonyt torkánál megragadta, a gégét annyira összenyomta, hogy a lélegzetet elzárta és addig tartotta még csak észre nem vette, hogy már nem mozog. Amint a gyilkos, torkát kieresztette, akkorra már az asszony meg volt halva. Ezzel bizonyítom.*”

A bírói szemle⁵⁶ nyomokat hagyó büntetteknel főfontosságú tevékenység volt, ami irányulhatott a bűncselekmény tárgyára, helyiségeire, eszközeire. Különös felkészültséget igénylő esetekben szakértő közreműködésével kellett végrehajtani. Előbbiek az egyszerű, utóbbiak a minősített szemlét jelentették. Követelmény a mielőbbi lefolytatása, megkezdéséig pedig a változatlan állapot fenntartásáról, ha az nagyobb kár nélkül megvalósítható volt, kötelességszerűen a helybeli előljárók, csendbiztosok gondoskodtak. A vádlott jelenlétére akkor intézkedtek, ha tőle releváns adatok közlése, illetve tárgyak elismerése volt várható.

⁵⁵ 65–66. §

⁵⁶ Pauler Tivadar (1873): i. m. 361–363. o.; Szlemenics Pál: i. m. 211. o.; Sárga könyv 54–57. §

Cinderibogádon Pilch vizsgálóbíró 1873. február 20-án nyolcfős bizottság (végrendeleti végrehajtó, községi bíró, két községi esküdt, két községi lakos és egy mesterember) élén helyszíni szemlét tartott, amelynek során nyomozási kísérletet is lefolytatott, és egyéb intézkedésekről is döntött. A csaknem hatoldalal jegyzőkönyvhöz helyszínrajzot mellékel. A *Ceruzával készített rajz a házról, ahol a gyilkosság történt* megnevezésű tervvázlat jelöli az utcát, az udvart, az épület helyiségeit, az áldozatok alvóhelyét és az elkövetők mozgási útvonalát. Az észlelt állapot rögzítése mellett néhány alkalommal következtetések kifejtésére is sor került.

A behatolás megkísérlése, illetve a behatolás végrehajtásának helye megállapítható volt, egyúttal jelentős adatokat tárt fel a tetteseknek a helyszínnel való ismeretségére vonatkozóan.

A nyitott folyosóról megközelíthető, erős vaskapcsokkal zárt ajtón, amely a középső szobába vezetett, meg sem kísérelték a bejutást, a padlás irányából történő bemászás pedig kudarcot vallott. *„A nyitott folyosón egy ócska lécsajtorját találtunk, melynek rendes helye a kis fészerben szokott lenni, s mely felett a padlásdeszkák le voltak pecsételve, mert helyükből kimozdítva találtattak. Megtekintve a nyílásból a padlást, azt találtuk, hogy itt nincs is padlás, hanem csak tetőhosszabbítás, melyen által a padlásra vagy a szobába jutni lehetetlenség, de itt a nyomok is megszűntek.”* A kamra udvarra néző alakját rámostul kiemelték, és a falhoz támasztották. *„A fal vályogból lévén a kiemelés könnyű szerrel, de mégis feltűnő ügyességgel történt.”* A kamrát és a középső szobát elválasztó falban úgynevezett kályhalyukat alakítottak ki, amelyben egy sérült cserépkályha állt. A nagyszobába átmenő bizottság előtt *„nyomban az a kérdés támadván, vajon a kályhalyukon bebújhattak-e a tettesek? Az összes jelenlevők azt nyilatkozták, hogy az lehetetlenség. Ezen nyilatkozat után Kolmár József kovácmester középtermetű erős egyén vállalkozván az átbújás megkísérlésére, levevén felső ruháját, ing és mellényben, nagy erőfeszítés után valóban átbújta a kályhalyukon és beért a szobába a nélkül, hogy a kályhán sérülést okozott volna. Eszerint a lyukon bejutás valószínűtlen vállalatnak mutatkozik ugyan, nem természeti lehetetlenség.”* Az épület helyiségeinek, az ott lévő tárgyaknak az állapotát részletes leírásban rögzítették. Az elhunyt áldozat ruházatával kapcsolatban kemény vizsgálóbírói intézkedés történt a szemlén. *„Feltűnő lévén továbbá, hogy a meggyilkoltan az eset alkalmával talált ing, kendő és ágyi lepedője, dacára annak, hogy a nyomozó körjegyző úr által lepecsételtetett, mégis a meghaltak koporsójába tétetett és vele eltemetett. Ezen ruhanemű szennyes volta a tett elkövetésére nézve felvilágosítással szolgálhatván, nyomban azoknak a sír és ko-*

porsóból leendő kivétele elrendeltetett és foganatosított. Megjegyzendő, hogy a ruhaneműkön folt, korom, piszok nem találtatott, szóval jelvény nem mutatkozott.”

V. Borbála bozsoki lakos a járásbírósnál folyó vizsgálat során tagadta, a végtárgyalás alkalmával azonban beismerte, hogy az 1875. május elsején 23 órakor szült gyermekét meggyilkolta.⁵⁷ „Kezével megfojtotta, annak hulláját 2 napig az ágyban elrejtve tartotta és az eltakarításra alkalmasnak tartott időben, midőn a házbéliek nem voltak otthon, május 3-án reggel 2-3 óra távolságra eső szőlőben elásta.” Vallomása szerint a gyermek, álló állapotban a köldökszinórtól szabadultan a földre esett, annyira megütötte magát, hogy midőn felvette, csak keveset élt. „Ezen állítása egészen valótnak, az orvosi boncjegyzőkönyv ellenkezőjét igazolja, a hulla fején külséértésnek nyoma nem, hanem a nyakán kék vörös foltok látszóttak, melyet a gége ujjával alkalmazott erőszakos nyomás következményei okozták. Hozzájárulván még a tüdő vízpróba, a szándékos gyermekgyilkosságot tüntették fel, melynek tárgyi tényálladéka a hivatkozott boncjegyzőkönyvön kívül a hulla megtalálásával is, az alanyi pedig az önbeismeréssel igazolva.”

A Pécsi Királyi Ügyészség által gyermeköléssel vádolt *H. Rózsa*⁵⁸ cserdi lakos szintén a vizsgálat során tárta fel azt a helyet, ahol a gyermeke holttestét eltemette. *„Kéthetes gyermekét avégett ásta el, hogy életétől megfosztassék és gyermekhulla ott, ahol vádlott mutatta, feltalálva, ahol elásta.”*

A kihallgatások, illetve ezek nyomán létrejött vallomások⁵⁹, különösen az önvallomások (szabadvallomások), szintén fontos szerepet töltek be a büntetőeljárások során. A közbiztonsági közegek által végrehajtott kikérdezések tartalmát vagy jelentéseket, jegyzőkönyvekbe foglalták, és/vagy a foganatosítókat arra vonatkozóan kihallgatták. A bizonyítás fő eszközének tartott önvallomásnak a büntett teljes vagy részleges elismerését tekintették. A kihallgatottaknak feltett kérdések általánosak és különösek. Az első kérdés tulajdonképpen egy kérdéscsokrot jelentett. Tanúk esetében a személyes adatokra vonatkozott, amelyek alapján a tanú azonosítása bármikor végrehajtható volt, továbbá törekedett tisztázni az elfogultság létét vagy nem létét. Vád-

⁵⁷ MNLBaML 1875/V.451. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék. Az akta csak ítéletet tartalmaz, annak indokolásában került sor az idézettek kifejtésére.

⁵⁸ MNLBaML 1875/V.614. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék. A szintén csak ítéletekből álló ügyirat egyértelműen utal arra, hogy a gyermekét megölő *H. Rózsa* a vizsgálat során együttműködött, és a bírói szemle idején megmutatta azt a helyet, ahol az áldozatot elásta.

⁵⁹ Csoportosításukra lásd Pauler Tivadar (1873): i. m. 431–432. o.; Szlemenics Pál: i. m. 220., 225. o.

lottak tekintetében szintén a személyes adatokra irányult.⁶⁰ A különös kérdések a bűncselekményre vonatkoztak. Az érintett ügyekben a kihallgatásokról felvett jegyzőkönyvek bemutatják a célirányos kérdésfelvetéseket, nemkülönben a gyorsaságot és a körültekintő alaposágot.

A város törvényseke által kiküldött vizsgálóbíróóság előtt 1869. október 30-án tett szabadvallomásában⁶¹ *K. József* az „általánosakra” a következőket adta elő: „35 éves, római katolikus, pécsi születésű és illetékességű lakos, földműves, nő, 4 gyerek apja, háztulajdonos, írni-olvasni tudok, fogva-büntetve nem voltam.” A kihallgatásokat *Doraszik Pál* alügyész mint vizsgálóbíró vezette.

A K. Ferenc sérelmére elkövetett bűntény kapcsán a Pécs szabad királyi város főkapitányi hivatala által 1869. november 3-án foganatosított kihallgatása során, szabadvallomásában *Doraszik Pál* alügyész előtt *Sz. Józsefné* az „általánosakra” válaszul elmondta, hogy „nevem *Sz. Józsefné* született *B. Terézia*, 38 éves, özvegy, kávémérő vagyok a *Kigyó utcából*”. A kihallgató később kérdezett rá arra, hogy volt-e már fenyítve és van-e vagyona. A jegyzőkönyvet *Tobak Pál* rendőri írnok és névírő⁶² vette fel.

B. Simon nyolcoldalas vallomása tartalmazta a következőket is:

„Szabad vallomás. Fölvéve Magyarországon 1871. évi december hó 24-én B. Simon 39 éves, római katolikus, nő, 2 gyermek atyja, mohácsi születésű és lakos, ház, föld és szőlőtulajdonos a Hannover Király és Ferenc Károly sorozrednél összesen 10 és ¼ évig szolgáltam, mint közlegény, büntetve nem,

60 „Mi a neve? Hová való születésű és lakos? Hány éves? Micsoda vallású – állapotú – s foglalkozású egyén ön? Fogva és büntetve volt-e már? Vallomásából haszon háru-e önre? Vallomásáért ígértetted-e valami önnök? Vádlottal ellenséges vagy rokoni viszonyban nem áll-e?” A figyelmeztetés és az első kérdés, azaz az általános kérdések a jegyzőkönyv előrenyomatott szövegeként jelentek meg. A központi ajánlás a kérdéseket szűkebben fogalmazta meg: „Neve, születési helye, kora, vallása, polgári állapota, foglalkozása, vádlotthoz viszonya, lakhelye?” A gyakorlat és a szakirodalom az előzőekben érintett bővebb kérdésfelvetést pártolta, abból kiindulva, hogy a személyt érintő kérdésekre adott válaszok alaposabban mutatják be a vallomástevőt. Az általános kérdések férfiak esetében, az 1867. szeptember 14-én kelt miniszteri rendeletnek megfelelően, kibővültek a hadkötelezettségi viszonyra vonatkozóan. A fogva tartásról és a bírósági elmarasztalásról az illetékes katonai parancsnokságot, az ítélet másolatának csatolásával, értesíteni kellett. Az 1821. szeptember 11-én kelt 23235. számú helytartótanácsi intézkedés, arról rendelkezett, hogy a vádlott életkorát anyakönyv vagy más hiteles adatok alapján szükséges kinyomozni, és a perben feltüntetni. Az 1822. április 23-án kelt 9797. számú helytartótanácsi intézkedés pedig arról, hogy a vádlott korát és egészségi állapotát, különösen fellebbviteli perben, hitelesen kimutassák, és azt, hogy a vádlott fogva volt vagy van, mióta és meddig.

61 MNLBaML 1869/V.2782. számú irat, Pécs város visszaállított törvényseke.

62 Az írni-olvasni nem tudó vallomástevők X-et tettek a névírő által odairt nevük mellé. A névírő általában a kihallgatást lefolytató, vagy a jegyzőkönyvvezető volt.

megdorgálva sem voltam soha, vizsgálat alatt nem álltam, írni-olvasni nem tudok.

– Tudja-e miért van ide állítva?

– Igenis tudom, azért, mert Cs. Ivó mohácsi lakost fejszével agyonütöttem.

– Mondja el őszintén és körülményesen, hogy hol, mikor, hogyan és minő okból ütötte ön agyon Cs. Ivót?” Részletes beismerő vallomását azzal zárta, hogy „Nem akartam agyonütni, de öntudatlan lettem. Nagyon megbántam és jóvátenni szeretném.”

A P. Anna négyoldalas szabadvallomásáról felvett jegyzőkönyvből:

„Felvéve Pécssett, 1870. november 30-án aluírt (Pilch Antal) megyei esküdt által.

1. Általánosokra? P. Anna özvegyült W. Jánosné születtem Hetényen, jelenleg birjáni lakos vagyok, 25 éves, római katolikus vallású vagyok, egy 4 éves gyermek anyja vagyok, e gyermek jelenleg sógoromnál a kozári W. Györgynél vagyon, zárva soha nem voltam, sem büntetve más módon.

2. Tudja-e, hogy miért áll itt? Azért, mert állítólag gyermekemet, melyet f. év november 5-én a reggeli első órában szültem, meggyilkoltam volna. De ez nem igaz, mert a gyermek nem élt midőn szültem. Hasmenésben szenvedtem midőn kimentem éjjelkor a konyhában megszületem gyermekemet. Ez egy hangot nem adott és nem mozdult. Láttam, hogy halott, tehát betakartam keszkenőmbé és kivittem az udvarba, a szalmába. Másnap reggel bátyám észrevette változásomat és faggatására előhoztam a halott gyermeket. Ez a tény én egyebet nem mondhatok.

3. Tagadta-e bátyja előtt a gyermek születését? Igen, mert féltem tőle, igen csúnya volt irányomba.

4. Tehát nem sirt a gyermek? Nem.

5. Nem lélegzett? Nem.

6. Nem mozdult? Nem.

7. Nem tapasztotta be a gyermek száját? Nem. [...]

13. Azt mégis beismeri, hogy a gyermek teljesen kifejlődött volt? Igen. [...]

20. Nem erőlténitette el nagyon a szülés, nem volt magán kívül a szülés alkalmával? Nem erőtlenedtem el és magamon kívül sem voltam.”

A Pilch Antal megyei esküdt, néviró által 1870. december 7-én kihallgatott P. József tanú előadta, hogy „Folyó év november 5-én éjjel nővérem, kinek terhes létét ismertük, 3-kor kiment a szobából és midőn 4 órakor bejött, nőm észrevette rajta, hogy gyermekét megszülte. Nőm biztatására kérdőre vontam őt és hosszas tagadás és ellenkezés után egy órára rá midőn ijesztet-

tem, hogy a bíró által bekísértetem, előhozta a gyermeket. [...] Sem hangot, sem sírást vagy egyebet nem hallottunk és csak azt említhetem, hogy a gyermek midőn behozatott, még nem volt megmerevedve. Egyébként sem amellet, hogy élve vagy halva született volna, bizonyítékot nem tárhatok fel.”

„Tekintetes nemes Baranyamegye baranyavári járásba kebelezett Némethóly községében emberöléssel vádolt A. Lőrinc bűnügyében 1871. évi augusztus hó 14-én fölvétetett a következő szabadvallomás.

Nevem A. Lőrinc, 37 éves, római katolikus, nős, gyermektelen, szekszárdi születésű, jakabfalvi lakos vagyok, írni-olvasni tudok, vagyonom semmi sincsen.

Miért lett befogva és a bíróság elé állítva? Azért fogadtattam el és állítottam a bíróság elé, mert fogadó atyámat agyonütöttem.

Tehát, ha azért állítottam a bíróság elé, beszélje, hogyan történt az és miért vitte véghez ezen tettet? Én most szombaton, vagyis folyó augusztus hó 12-én reggel ámentem a heti vásárra Villányba, némi szükségesekeket bevásárolni. S midőn onnan visszajöttem fogadó apám a szobába volt, és is bementem és összeültünk az asztalhoz reggelizni. S mikor így együtt ültünk, nekem egyszer melegedni kezdett a fejem és azon gondolat jött agyamba, hogy agyon kell ütni fogadó apámat. Ily felkészüléssel anélkül, hogy egymással szóváltásba eredtünk volna, de egymást nem is sértettük, én, mint mondám egyszerre forrongásba jöttem, hirtelen felkeltem, a szobában volt nagyfejszét felfogtam, arval először nyakszirt ütöttem, melynek folytán összerogyott és aztán halántékba ütöttem mindaddig még nem halt. [...]

Talán mégis volt valami célja, hogy ezen tettet elkövette, talán hogy fogadó atyjának vagyona végett? Az elkövetett tettemre semmi cél nem vezetett, mert fogadó atyám is szegény zsellér volt és legföljebb 100 forintja (ház) vagy valamivel több van, ezért én nem tettem, hanem mint már mondám egyszerre forróság szállta meg fejemet.

Volt-e már fogva vagy büntetve? Még soha nem voltam.”

Az első intézkedést foganatosító Beck Miklós körjegyzőt 1870. augusztus 14-én hallgatta ki tanúként Bauer esküdt. Vallomását azzal zárta, hogy „Én azonnal a tekintetes szolgabíró úrhoz a hullának orvos rendőrileg leendő megvizsgálata és a gyilkosnak biztos őrizet mellett, a villányi börtönbe elkísértése végett távsürgönyöztettem, minek folytán a tettes még aznap biztos kíséret mellett némethólyi szolgabírószákhoz elkísértetett”.

A cinderibogádi rablógyilkosság bűnügyében elsőként intézkedő Kis Bíró József községi bírót 1873. február 22-én hallgatta Pécsent tanúként Pilch vizsgálóbíró. A tanú vallomásában megerősítette a nyomozati jegyzőkönyvben

leírtakat és válaszolt az elhunytal, annak a támadáskor viselt ruházatával, valamint a holttesttel kapcsolatban feltett kérdésekre.

Az elsőfokú ítélet indokolásában olvasható visszautalás az előnyomozás és a vizsgálat során felvett, majd a törvényszéken hitelesített önvallomásra.⁶³ „*M. János minden kényszer, minden reábeszélés, fenyegetés vagy bármí igérettétel nélkül büntetést részletesen bevallotta, Vaszar község előljárása elöit. Bevallotta továbbá Vaszaron a vizsgáló bíró elöitt, végre folyó év január 13-án tartott törvényszéki ülésben, egész higgadsággal, lelki nyugalommal, egész terjedelemben és részletesen, azon gondolat felébredésétöl kezdve, »hogy atyját, ha házasságra lép megölni«, a véres tett befejezéséig, tüzetesen, pontosan és összevágó körülményesen bevallotta.*”

Az előnyomozást-vizsgálatot végrehajtók foganatosították, továbbá elfogásokat, házkutatásokat, bünjelkezeléseket és más intézkedéseket is. E tevékenységek némelyike jól tetten érhető azokban az aktákban, amelyek teljesekek, de rájuk történő utalások a kisebb terjedelmű iratcsomókban is vannak. Az iratok alapján következtetni lehet arra, hogy az előállításokat, elfogásokat alapos adatgyűjtés, majd tanúkihallgatások előzték meg. A jegyzőkönyvek az utóbbiakat egyértelművé teszik, az előzőeket erősítik.

A K. Ferenc sérelmére a város vigalmi negyedében elkövetett büntény kapcsán szintén az 1869. november 3-án foganatosított kihallgatáson elhangzott „*Miért lett elfogva és mikor? Cselédem által elkövetett verekedés végett f. é. november 2-án.*” V. Józsefet, aki Sz. Józsefné utasítására a halálos kimenetelű verést végrehajtotta, már október 29-én, néhány tanú kikérdezése után kihallgatták. Szabadvallomásában előadta, hogy a kérdéses éjjelen Sz. Józsefné keltette fel azzal, hogy a ház elöitt tartózkodókat verje meg. Amikor kiment az utcára, ott már csak egy fiatalember nézelöddött, akit az udvarban felvett lécdarabbal ütött meg. A vizsgálat alaposására utal, hogy több tanú kihallgatására került sor azért, mert felmerült a sértett munkahelyén, a főnöke által történt bántalmazása az ölés elöitti időben. Ez nem igazolódott. A szomszédban tartózkodó kéjhölgyek tanúvallomásukban megerősítették, Sz. Józsefné mondta V. Józsefnek, hogy az utcán tartózkodókat üsse, ahogyan csak bírja.

E tanúk annyiban külön érdekességgel bírnak, amennyiben a védelem arra hivatkozott, hogy erkölcstelen személyek.⁶⁴ „*Az, hogy ütésre bíztattam a vádlottat 3 nyilvános kéjhölgy vallomásán alapszik, ami nem fogadható el.*

⁶³ MNLBaML 1875/V.451. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁶⁴ Tanúk csoportosítását lásd Pauler Tivadar (1873): i. m. 438. o.

1486. évi 14. tc. 5. §-a úgy 1613. 23. tc. 16. §-a nyíltan eltiltja az erkölcssten személyt a tanúskodástól, amiből következik, hogy nekik hitelt nem szabad a bíróságnak adni.” A bíróság nem fogadta el a védői érvelést.

A tényállás szerint *F. József*⁶⁵ 1870. szeptember 4-én a szőlőben elrejtett puskáját magához véve Becefa körül bolyongott azért, hogy *D. Julist* megláthassa, és gyilkolási szándékát rajta véghezvihesse. „*Aznap este D. Julis elment a falu fölött fekvő mészárszékre húsért. Amikor visszafelé jött a pincék-nél előugrott F. József és 15-20 lépésnyi távolságból hasba lőtte. Meghalt a lövés következtében. F. József elszaladt, néhány napig kóborolt, míg szeptember 6-án Pécsen a városi hajdúk által elfogott. [...] A lövés után elrejtőzött, majd atyjával találkozva, annak elmondta tettét és, hogy magát is ki akarja végezni.*”

A cinderibogádi rablógyilkosság ügyében Pilch vizsgálóbíró 1873. február 26-án több intézkedést foganatosított az elrabolt tárgyak felkutatására és biztosítására.

Beke Antal megyei pandúr káplárt bízta meg azzal, hogy *D. Péterrel* menjen Tengerinbe, és foglalja le az ott elrejtett pénzt. A falu bírója igazolta, hogy a meghozott 257 forint bankópénzt *D. Péter* nagybátyja fészereiben, a gyékény alatt találták fel, egy cekkerben. *D. Péter* elismerte, hogy a felkutatott összeg a rablógyilkosság során elvett pénzből rá eső jutalék.

A bizonyítvány egyik oldalára ceruzával rájegyezve „*tengerini D. Péter-nél van egy cekkerli és 200 forint, amit a gyilkoláskor elraboltak*”.

Ezután a vizsgálóbíró, *Beke Antal* káplár, *Szabadi József* molnármester, szabadi lakos és *Berenkó József* Mindszenti bíró jelenlétében *D. József* Mindszenti házához ment, ahol annak nejét felszólította a férje által neki adott pénz kiadására. Az asszony hosszas keresés és tettetett együgyűséggel az almáriumon fekvő ruhanemű között feltalált egy kendőbe kötve 190 forintot, mely pénzösszeg lefoglalásra került.

Ezt követően elmentek *I. János* házához, ahol annak atyja jelenlétében szorgosan átkutatták az istállóban a tettes által megjelölt helyet, de a pénzt nem találták meg. Ezért *I. Jánost* az istállóba bevezették, akinek egyszerű kijelentésére a 340 forintot egy kis barna pénztárcában feltalálták és bírói kézhez vették.

A lefoglalt pénzen felül az egyéb nyomozati cselekmények során felkutatott értékek bírói letétbe vétele is megtörtént. Közéjük tartozott a 787 forint készpénz, valamint egy agyafazékban talált, zömmel ezüstérmékből álló

⁶⁵ MNLBaML 1872/V.7. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

248 forint 20 krajcár. A törvényszék az értékeket a Pécsi Magyar Királyi Adóhivatalnál letétbe helyezte és a keletkezett okmányokat az elő iratokhoz csatolni rendelte.⁶⁶

Z. Mihály⁶⁷ pécsi lakos 1874. július 30-án 12.30-kor egy nagy és élesre köszörült konyhakéssel felfegyverkezve dr. S. Károly lakására olyan elhatározott szándékkal ment, hogy őt bosszúból meggyilkolja. Z. Mihály a gyilkosság végrehajtási szándékával akkor hagyott fel, midőn S. Károly a kést megfogta és pénzt ígért, majd húsz forintot adott, amellyel azután eltávozott. Az elkövetés után, rövid idő elteltével, a városi rendőrök elfogták, az átvett húsz forintot hiánytalanul megtalálták és le is foglalták. Z. Mihályt azonnal letartóztatták, majd a vizsgálóbíró vizsgálati fogságba helyezte.

F. Maxim 1870. november 5-én M. Jánost egy vermelő kapával agyonütötte, holttestét a szántóföldre hurcolta, és ott tökkel és gazzal letakarta. Tetét csak akkor vallotta be, midőn gazdája hulláját meglátta.⁶⁸

Zárógondolatok

Kellően kitapintható, hogy a közbiztonsági feladatokat végrehajtó testületek, illetve személyek létszáma, felszerelése és eszközei erőteljesen függtek a rájuk fordítható anyagi javaktól. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a felelősségre vont elkövetőkkel a felmerült kiadásokat megfizették, de legalábbis törökedtek megfizettetni.

A Pécs-Baranyában folytatott eredményes bűnüldöző tevékenység, annak ellenére, hogy történtek súlyos bűncselekmények⁶⁹, a közállapotokra is kedvező hatást gyakorolt.

Jóllehet a kérdéses időszakban még épp csak fel-feltűnedezték a kriminalisztika csirái, a vizsgált ügyek aktái olyan szaktudásról⁷⁰ tesznek tanúbizonyságot, amellyel a nyomozásban tudományá válása után sem vallottak volna szégyent a rendőri és a vizsgálóbírói apparátus tagjai. A rendőri tevékenység-

⁶⁶ A bírói letétek kezelése tárgyában a magyar királyi igazságügy miniszternek 1872. január 2-án kelt 13295/1871. sz. alatt kiadott rendelete alapján a bírói letétek a királyi adóhivatalokban őrzendők.

⁶⁷ MNLBaML 1874/V.876. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁶⁸ MNLBaML 1872/V.319. számú irat, Pécsi Királyi Törvényszék.

⁶⁹ További például postakocsirablás, amelynek az elkövetőit felderítették, őket gyilkosság és rablási kísérlet miatt elítélték. MNLBaML 1873/V.398.

⁷⁰ Visszatérés B. Simon emberölésére és P. Anna gyermekölésére, továbbá megjegyezve, hogy a kihallgatások során nem egy vádlottnak, illetve tanúknak kellett több mint hatvan, jegyzőkönyvileg rögzített, a releváns körülményekre vonatkozó kérdésre válaszolnia.

get ellátó közbiztonsági tisztviselők és közbiztonsági közegek, az 1869 és 1872 közötti években született törvényi előírások bevezetésekor megmutatózó átmeneti nehézségek ellenére a feladataikat igyekeztek a legjobb tudásuk szerint végrehajtani.

Pécs szabad királyi városban 1870-ben kétszázhetvenhárom feljelentés érkezett a törvényszékhez. Befejeződött kétszázhat ügy. Fogva volt százhetvennégy személy. Emberölés miatt perbe fogtak tíz embert, közülük elítéltek öt férfit és két nőt. Egy és öt év közötti szabadságvesztésre négy, egy év alattira három embert. Emberölés vétkes vigyázatlanság miatt egy év alatti szabadságvesztésre ítélték két férfit.⁷¹

A cinderibogádi rablógyilkosságban a vizsgálóbíró erőtlenül foglalkoztatta az elhunyt életvitele, gazdagsága; a behatolás helye; az elvitt dolgok; az időjárási viszonyok; a környékbeli korábbi bűncselekmények; az adósok kiléte, tartozásuk nagysága; S. József szomszéd távolléte; a környéken ismert bűnelkövetők. Nyomozása irányának helyessége be is igazolódott.

Kassay az általános vizsgálatra vonatkozóan kifejtette, hogy megkezdéséhez büntény gyanúja szükséges. A vizsgálatot végzőnek meg kellett győződnie a büntény elkövetésének valóságáról, a bűnösről és a büntény körülményeiről. Ehhez kellett, hogy az elkövetett büntett helyén fennmaradt nyomokat vizsgálja meg; gyilkoságnál a test felbontása által magának kellő tudomást szerezzen; az elkövetés eszközeit őrizet alá tegye. Továbbá a sértett, a hozzátartozók, a szomszédok – mint a büntényről tudomással bíró egyének – vallomását vegye ki, a távoli jegyekről tudomással bírótak tanúként hallgassa ki, ha indokolt, tartson házkutatást. A különös vizsgálatnak helye volt beismerő önvallomás, tettenérés, hites tanúk vallomásai esetén, illetve alapján.⁷²

71 MNLBaML 1871/V.249.

72 Kassay Adolf: i. m. 87–88. o.